

ДЕБАТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ

Панчук Л. А., 30Ш № 28, м. Рівне

Ваша думка мені глибоко ворожа, але за ваше право її висловити я ладен пожертвувати своїм життям.

Вольтер

Сучасні інноваційні технології навчання учнів, безсумнівно, отримали серйозний методичний інструмент — застосування дебатів у навчальному процесі. Технологія «Дебати» — це інтелектуальна гра, яка дозволяє значно підвищити рівень розвитку дітей, набутти навичок ораторського мистецтва, критичного мислення, навчитися вільно спілкуватися і підвищити інтерес до отримання нових знань.

Ця технологія набула популярності останнім часом як дискусія з жорстко заданими правилами. «Дебати» можна використовувати під час вивчення тієї чи іншої проблеми історії, а також з метою узагальнення, систематизації знань, закріплення навчального матеріалу як форму оцінювання учнів.

Дебати — шлях до утвердження людини як промовця. Уміння довести свою думку публічно, критично мислити, обрати свій шлях вирішення поставленої проблеми і довести його доцільність — ці навички вкрай необхідні сучасним громадянам.

Дебати — демократична гра. Чесність, рівність можливостей, повага до опонента, толерантність дають змогу відчувати переваги такого способу обговорення дискусійних питань. Дебати допомагають у навчанні — цей досвід допоможе учневі почуватися більш впевнено в будь-якій аудиторії, швидше орієнтуватися в будь-якій темі, правильно ставити запитання та визначати суть проблеми.

Учителеві варто прагнути, щоб діти не лише запам'ятовували матеріал, а й ставили запитання, здійснювали дослідження,

творили, вирішували, інтерпретували і брали участь у дискусіях. Доведено, що саме під час застосування активних технологій — якщо вони зорієнтовані на досягнення конкретних цілей і добре зорганізовані — учні засвоюють матеріал найбільш повно і з користю для себе.

Застосування інноваційної технології «Дебати» в навчальному процесі сприяє розвитку в учнів критичного мислення, створенню стійкої мотивації до навчання, оскільки забезпечується особистісна значущість навчального матеріалу для учнів; наявність елементу змагальності стимулює творчу, пошукову діяльність, ретельне опрацювання досліджуваного матеріалу. «Дебати» дозволяють ефективно вирішувати весь комплекс завдань навчально-виховного процесу.

Основною особливістю дебатних технологій є правила. Вони регулюють процес гри двох сторін, що беруть участь у дебатах. Кожна команда — ті, хто стверджує (пропозиція), і ті, хто заперечує (опозиція), — намагається переконати незалежного суддю, що саме її позиція є правильною. Команди послідовно викладають свої аргументи, переконуючи суддів і глядачів у помилковості позиції іншої сторони. Учасники дебатів мають право ставити запитання і подавати інформацію [8].

«Дебати» — це гра, що має на меті допомогти учням сформуванню навички, необхідної для досягнення життєвого успіху в сучасному суспільстві. Гра «Дебати» також спрямована на підвищення рівня знань учнів. Тому в дебатах більш важливим є процес навчання, ніж кінцевий результат кожної гри — перемога або поразка, оскільки учні набувають досвіду, як поводитися перед аудиторією та логічно будувати промову. Тут доречно для підготовки учнів до дебатів використовувати вправи: «Спаринг», «Учнівський

парламент», «Повітряна куля», «Я говорю, ви говорите», «Думай/обговорюй/ділись», «Капелюхи» [9].

Перший крок для підготовки дебатів — це вибір теми. Вона має бути суперечливою і збалансованою таким чином, щоб кожна зі сторін мала приблизно однакову кількість аргументів, була вільною від незрозумілих або двозначних термінів, придатною для дослідження і дебатів на різних рівнях, сформульована у такий спосіб, щоб стверджувальна команда погодилася з нею або підтримала її. Неабияке значення у виборі теми має, чи викликає вона інтерес у учнів.

Наприклад, за технологією «Дебати» можна провести урок за темою: «**Б. Хмельницький: політик, дипломат, полководець**» [6, С. 64]. Тема, обрана для дискусії, повинна бути суперечливою. Зазвичай проведенню такого уроку передують певні підготовки. Учні знайомляться з правилами гри й отримують випереджальне завдання. У нашій темі одна команда отримує завдання підготувати докази і підтримки (факти, цитати) з проблеми «Роль Богдана Хмельницького в історії України була позитивною». Друга група підбирає матеріал з проблеми «Роль Богдана Хмельницького в історії України була негативною».

Для визначення теми необхідно пояснити найважливіші слова в її формулюванні, тобто ввести дефініції або дати визначення словам, які містяться в темі. Здавалося б, навіщо пояснювати загальновідомі слова? Річ у тім, що тлумачення слів дає напрямок теми, гри. Наприклад, у три слова, що становили гасло Великої французької революції, — «Свобода, Рівність, Братерство!» — люди різних країн, культур, релігій, соціальних прошарків, вкладали абсолютно різний зміст.

Дефініції є вирішальним відправним пунктом у будь-якій грі. Вони визначають правильність розкриття теми. До того ж визначення дефініції є стратегічно важливим. Із точки зору стратегії, підготовка чітких дефініцій може захистити гравців від необхідності вимушено обговорювати позицію, до якої вони не підготувалися [8].

Демонструючи суддям межу дебатів, можна запропонувати іншій команді напрямки розвитку дискусії. Наприклад, під час обговорення теми про науково-технічну революцію у другій половині ХХ ст. з її плюсами і мінусами команда пропозиції може висловитись, що пріоритетом розвитку людства в ХХІ ст. має бути збереження природи на планеті. Тоді, відповідно, позитивним у НТР вважатиметься розвиток енергозбережливих, безвідходних технологій, перехід на сонячну, геотермальну та інші види енергій і т. ін. Якщо група визначить інші найвищі цінності, то зміниться і значення позитивного [2, С. 15].

Найважливіше в дебатах — уміння аналітично мислити. Аналітичне мислення — це процес формулювання чіткого визначення, здатність знаходити продуктивні ідеї й думки. Наприклад, під час опрацювання тези «**Діти не повинні нести кримінальну відповідальність за зйомку та викладення в інтернет-ресурсах акцій насильства**» гравці з аналітичним мисленням можуть швидко зрозуміти, що їм необхідно розглянути обидва аспекти цієї проблеми. По-перше, важливим напрямом правової політики держави є реалізація принципу гуманізму щодо неповнолітніх злочинців, по-друге, безкарність — це заохочення до наступного правопорушення (Цицерон). Переконливо звучатиме контраргумент: «Зло можна зупинити лише добром». Наприклад:

— Ось склянка, вона символізує людську душу.

— Ось сірники (*ламає сірники і кидає в склянку*), вони символізують негідні вчинки.

— Ось вода — вона символізує добрі вчинки.

— Наповнімо ж душу добрими вчинками (*наливає воду у склянку, сірники піднімаються вгору*).

Наочно ми бачимо, що зло можна зупинити лише добром.

Наші опоненти співчують жертві, яка потерпає від насильства, ми теж їй співчуваємо. Але пригадайте слова Махатми Ганді:

«Прощати більш мужньо, ніж карати. Слабкий не може прощати. Прощення є властивість сильного».

Необхідно навчити учнів бачити логічний зв'язок між абстрактними ідеями та подіями у реальному житті. Аналітичне мислення дозволяє віднаходити прорахунки в позиції опонентів і бачити аргументи, що недостатньо підкріплені доказами.

Неможливо навчити аналітичного мислення, лише читаючи лекції. Потрібні постійні, наполегливі практичні тренування, щоб висувати аргументи, слухаючи відповіді опонентів. Цьому також сприяють різноманітні вправи: «Термін тричі», «Незакінчене речення», «Вивчення випадку», «Т-діаграма: асоціація до термінів», «М-діаграма: позитивні, негативні та нейтральні асоціації», «Знаю / хочу дізнатись / дізнався», «Читання в парах / Запитання в парах» та ін. [9].

Коли ми висуваємо аргумент, то необхідно навести докази для його підтвердження, для чого можна використати нескладні логічні міркування або загальновідомі приклади з повсякденного життя. Але доволі часто аргументи вимагатимуть від нас ретельно обґрунтованих доказів, винайдених з різних джерел інформації. Для того щоб краще зрозуміти, якої саме інформації нам бракує, на початку обговорення теми проводимо «Мозковий штурм», щоб з'ясувати, що ми знаємо про предмет обговорення.

Парадокс полягає в тому, що чим більше ми дізнаємося, тим більше нових питань виникає. Але ж це і є нормальний процес пізнання світу. Тут у пригоді стають енциклопедії, статистичні збірники, монографії, висловлювання авторитетних людей, преса, телебачення, підручники, спеціальні видання, Інтернет.

Наведу конкретні приклади. У контртезі «Айфон — данина прогресу» (теза «Айфон — данина моді») для доказу контраргументу «Айфон — це свобода дій у різних сферах життя людини» можна використати вислів І. Мечникова: «Свобода — це єдина характерна ознака прогресу»; а для пояснення контраргументу «Айфон — це популярний

мейнстрім» проводимо таку паралель: «Автомат Калашнікова — це єдина зброя, яка є на державних символах іноземних держав (Мозамбік, Зімбабве здобули ліберті — свободу, незалежність за допомогою автомата Калашнікова). Ця зброя проста у виробництві і набула популярності завдяки своїй функціональності і якості. І хоча це не сучасна зброя, та вона досі перебуває на озброєнні в деяких країнах, наприклад в Україні, Росії та Білорусі. До чого я веду? Наші опоненти навели визначення поняття «мода», у якому є такі слова: ...мода характеризує короточасні й поверхневі зміни зовнішніх форм побутових предметів та мистецьких творів... Подібно до того, як ми не називаємо автомат Калашнікова модним (оскільки він був і залишається популярним), так само айфон є популярним мейнстрімом».

У контртезі «Дієта не завжди є корисною» для доказу контраргументу «Дотримання дієти перетворює їжу на культ» можна використати вислів Сократа: «Люди дурні живуть для того, щоб їсти та пити, а люди розумні їдять та п'ють для того, щоб жити».

Саме таким чином будується аргумент:

- 1) твердження формулюють;
- 2) твердження пояснюють;
- 3) твердження підтримують (підтримку становлять докази та приклади);
- 4) для первинного твердження роблять висновок.

Доказ для підтримування аргументу повинен бути:

- надійним (підкріпленим експертною оцінкою);
 - новим (3—5 років для дискусійного питання);
 - зв'язаним (докази повинні підтримувати тему);
 - простим для розуміння (інша людина з вашої команди повинна вміти застосовувати ту саму інформацію у своїй промові) [8].
- Аргументація повинна бути переконливою і доступною. Від одного твердження до іншого необхідно переходити послідовно, що зробить промову привабливою для

сприйняття суддями. Особливо ми зосереджуємо увагу на логічних зв'язках між твердженнями, наприклад:

«Управляти означає спонукати діяти інших. Управління — це відповідальність за прийняті рішення, а авторитет можна заробити перш за все особистим прикладом. Наприклад, учні можуть не виконати наказ адміністрації школи носити шкільну форму, але, якщо президент школи від учнівського самоврядування, який має авторитет серед учнів, носитиме форму, то форму навіть без наказу носитимуть інші. Отже, і вчителі, і учні за наявності лідерських якостей, уміння гнучко управляти можуть без наказу спонукати діяти інших, тобто не лише мати право управляти школою, а й успішно його реалізовувати».

Як один зі способів підготовки до дебатів використовую критичне читання під час проведення уроків та підготовки до дебатних турнірів. Критичне читання — це процес, що залучає читача до діалогу з книгою. Протягом цього діалогу читач відгукується на різні ідеї, з якими він зустрічається під час підбиття підсумків, аналізу, побудови гіпотез та оцінки. На кожному етапі читач має ставити запитання для подальшого розвитку ідей. Нижче наведено запитання, що використовують під час читання.

Запитання підбиття підсумків та дефініцій

- Що таке?
- Хто?
- Коли?
- Скільки?
- Як багато?
- Який з прикладів?

Запитання аналізу

- Як?
- Чому?
- Які причини?
- Які види?
- Які функції?
- Якою є мета?
- Яким є процес?
- Які ще приклади можна навести?

- Який результат?
- Який зв'язок між...?
- Що подібного або чим відрізняються...?
- Як ставитись до...?
- Які існують проблеми, конфлікти?

Запитання побудови гіпотез

- Якщо ... відбудеться, ...
- Що зміниться, якщо... відбудеться?

Запитання оцінки

- Добре чи погано...?
- Правильно або помилково...?
- Ефективно чи неефективно...?
- Зрозуміло чи незрозуміло...?
- Логічно чи нелогічно...?
- Можна застосувати чи ні...?
- Чи можна довести...?
- Етично чи неетично...?
- Які є переваги чи недоліки...?
- Якими є плюси та мінуси...?
- Найкраще вирішення проблеми / конфлікту...
- Що повинно і не повинно відбутися...?
- Чи згоден я...?
- Яка моя думка з приводу...?

Для вироблення в учнів навичок спростування можна використати вправи: «Парфразування», «Підготовка тез спростування», «Замкнене коло», «Три голови гідри», «Сицилійські дебати», «Неаполітанські дебати» [9].

Наприклад, вправа «Лінійне шиккування» допомагає учням активізувати здобуті знання в процесі аргументації точки зору. Увесь клас ділиться на дві частини. Дітей вишикують у дві лінії, обличчям одне до одного. Після цього оголошується твердження, з яким можна погодитися або ні. Наприклад: «Якби Авраам Лінкольн не переміг на президентських виборах, війни між Північчю і Півднем можна було б уникнути». Діти із правого ряду можуть просто погодитися чи не погодитися з цим твердженням. А учні з лівого ряду повинні, незважаючи на власну точку зору, обов'язково підтримати своїх напарників, висунувши аргумент на захист їхньої точки зору. Наприклад, у першій парі учень з правої сторони говорить: «Так, я згодний з тим,

що громадянської війни із США можна було б уникнути, якби...» Його візаві підтримує цю думку: «Тому що ще тоді, коли Лінкольн був конгресменом, його знали як противника рабства, а після приходу до Білого дому 1860 року він отримав ширші повноваження. Це занепокоїло мешканців Півдня, які боялися змін, і підштовхнуло до заколоту». Наступна пара теж може погодитися, але вона має новий аргумент або заперечити це твердження. Тоді правий член пари скаже: «Ні, я вважаю, що війни все одно не можна було уникнути», — а другий підтримає його: «Тому що категоричне небажання мешканців Півдня усвідомити неефективність рабства гальмувало економічний і політичний розвиток країни. Конфлікт Півдня і Півночі не пов'язаний з особистістю Авраама Лінкольна». І так далі [2, С. 22].

Наприклад, для спростування тези «Учнів не слід залучати до прибирання вулиць та околиць міста» учні навели такі витяги з нормативних документів: «У ст. 43 Конституції України йдеться, що використання примусової праці забороняється, але прочитаємо статтю до кінця. У ній також сказано, що кожен має право на працю, яку вільно обирає або на яку вільно погоджується. Наші опоненти навели витяг із статті 51 Закону України «Про освіту», де йдеться, що учні мають право на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їхню честь і гідність. Пропоную дочитати статтю до кінця, де зазначено, що вихованці та учні мають гарантоване державою право на трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час».

Успіх дебатів значною мірою залежить від вміння висловлюватись та вміння вислуховувати. Не менш важливим є вміння вести записи під час гри. Такі записи використовують, коли аналізуємо гру або готуємося до наступної. Навіть якщо ми програли, то схема гри суперників, їхні прийоми, запитання, тактика — усе це — школа дебатування.

Гарантія успіху — це, насамперед, добре структурована і логічно побудована промова.

Також заняття в дебатному клубі є гарною школою риторики для учнів. Тут доцільно застосувати вправи: «Вправа — та сама історія?», «Слова Спускового механізму», «Вправа — тільки хвилина», «Усний стиль» [9].

Дебати — це змагання ідей. І тут можна застосовувати лише добре обдумані аргумент, влучний приклад, красномовство, оригінальність побудови промови тощо.

Дебати відкривають перед учнями нові можливості для подальшого особистого розвитку. Навіть після нетривалого заняття дебатними вправами під час уроків та в позаурочній діяльності помітно, що думки і мовлення дітей стали більш чіткими, а дії — більш розсудливими і виваженими. Дебати допомагають у навчанні, складанні іспитів, спілкуванні. У занятті дебатами немає межі досконалості, як немає межі людському самовдосконаленню.

Учасників дебатного клубу вирізняють самостійність суджень, критичне ставлення інформації, яку надає учитель щодо історичних явищ та історичних особистостей. Вони не погоджуються з твердженнями авторів підручників, мають власну думку і можуть її відстояти. Відчувається, що в їхньому сприйнятті навчального матеріалу та явищ суспільного життя відбуваються якісні зміни, що вигідно відрізняє їх від однолітків. Вони намагаються побачити все з двох сторін — твердження та заперечення, шукають найбільш чіткі та точні формулювання, наводять більше аргументів і доказів. Під час виступів вони використовують додаткові засоби переконання: жести, міміку, особливу інтонацію, логічний наголос на змістових, опорних моментах, у кінці роблять висновки. Саме ці учні вміють не просто слухати, але й чути, виокремлюючи головне в словах вчителя чи однокласника. Вони виділяють на слух сильні та слабкі сторони виступу промовця, будуючи свою відповідь на чужу промову, використовують інформацію, що отримана від співрозмовника, грамотно і логічно аналізують її, тобто відповідають співрозмовнику, а не захоплюються лише власним своїм баченням проблеми.

Отже, реалізація дебатних технологій на уроках історії та в позакласній діяльності допомагає сформуванню в учнів особливе ставлення до предмета розмови, роздумів, відповіді, що свідчить про наявність особливих індивідуальних мисленевих операцій, які можна визначити як критичне мислення.

Люди, які опанували навички критичного мислення, чесні із собою, долають власні сумніви, ставлять запитання, будують судження на доказах, шукають зв'язок між явищами, можуть відокремлювати справжнє від уявного, не дозволяють маніпулювати собою.

Література

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія / В. Андрущенко, М. Михальченко. — К. : Генеза, 1996.
2. Асламова Т. Інтерактивні методики / Т. Асламова. — Сімферополь : МСП Ната, 2001.
3. Дебати // Методичні рекомендації щодо ведення дебатів. — К. : А.П.Н., 2001. — С. 102.
4. Короткова М. Методика проведення ігор і дискусій на уроках історії / М. Короткова. — М., 2001.
5. Курилів В. Методика викладання історії / В. Курилів. — Львів, Торонто, 2003.
6. Мочкіна Л. Нестандартні уроки з історії України / Л. Мочкіна, Т. Гурко. — Тернопіль, 2002.
7. Освітні технології. — К., 2001.
8. Панченко А. Критичне мислення — основа дебатних технологій навчання / А. Панченко // [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/1141/>
9. Сущенко І. Навчальні дебати / І. Сущенко // Матеріали благодійної організації «Вчителі за демократію і партнерство» для керівника дебатного клубу. — К., 2005.
10. Шевченко Н. Інтерактивні форми навчання як засіб розвитку особистості школяра / Н. Шевченко // Учитель історії. — 2005. — № 5. — С. 13–17.

Завантажте БЕЗКОШТОВНІ матеріали для роботи!

Видавнича група «Основа» пропонує БЕЗКОШТОВНІ добірки матеріалів на сайті <http://osnova-edu.in.ua>

• для директорів, класних керівників та широкого кола педагогів

3 добірки за посиланням: <http://osnova-edu.in.ua/highschool>

• для вчителів початкової школи

2 добірки за посиланням: <http://osnova-edu.in.ua/nurseryschool>

• для вихователів та логопедів ДНЗ

3 добірки за посиланням: <http://osnova-edu.in.ua/dnz>

**Заходьте на сайт та завантажуйте!
Ми підбрали матеріали спеціально для вас!**

Усе для полегшення вашої роботи!

ОСНОВА
видавнича група